

УДК 821.161.2-32.09Лукіянович

Л. І. Шморлівська

СТИЛЬОВИЙ СИНКРЕТИЗМ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: НОВЕЛА ДЕНИСА ЛУКІЯНОВИЧА «НЕ БАЧИВ КВІТІВ»

У статті розглянуто маловідому новелу Дениса Лукіяновича «Не бачив квітів». Її мотиви, образна система, жанрова специфіка зіставляються з подібними за стилістикою зразками української прози. Зроблено висновок, що цей твір письменника щільно входить у тематичну, жанрово-стильову парадигму модернізму, зокрема імпресіонізму, експресіонізму й натуралізму, початку ХХ ст.

Ключові слова: Д. Лукіянович, імпресіонізм, експресіонізм, натуралізм, модерність письменства, мала проза, жанр, стиль.

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-23-124-129

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Творчість українського письменника Дениса Лукіяновича (1873–1965) зазвичай асоціюється з повноформатними виданнями, хоч таких небагато: «За Кадильну» (1902), «Від кривди» (1904), «Філістер» (1909), «Франко і Беркут» (1956). Це велика проза на актуальні свого часу теми, інколи й «вимушене» письмо, яке й вочевидь спричинило тенденційне ставлення до самої особи автора як прорадянського письменника. Ще частіше ім'я Д. Лукіяновича репрезентує літературно-критичну думку тривалої історико-літературної пори (дослідження про Т. Шевченка, Ю. Федьковича, О. Кобилянську, О. Маковея, В. Стефаника, Лесю Українку та ін.). Що ж до зразків малої прози, зокрема вміщених у періодиці, то вони майже невідомі сьогоднішньому читачеві та й науковцями не проаналізовані.

Однією з таких робіт є новела «Не бачив квітів», опублікована в «Літературно-науковому віснику» за 1904 рік. Згадана в деяких бібліографічних матеріалах, але зовсім не залучена до наукового контексту, вона і становить безпосередній об'єкт нашої уваги як один із виявів значної творчої життєспроможності Д. Лукіяновича. Довести це, зокрема, на прикладі згаданої новели й є **метою та завданням** пропонованої статті.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Д. Лукіянович щасливо реалізовував себе як митець із кінця ХІХ ст., починаючи від виходу збірки «Новели» (1895), до середини ХХ ст., закінчуючи повістю «Франко і Беркут» (1956). Повторюємо, багато вартісного художнього матеріалу залишилось у кращому разі на рівні газетних та журнальних публікацій, у гіршому – вони ще досі чекають дослідника на архівних полицях Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Центрального державного історичного архіву в м. Львові. Одним із таких недооцінених творів і є новела Д. Лукіяновича «Не бачив квітів». Про її життєву основу сказати можемо небагато. Відомо лише, що цей період (1900–1907 рр.) збігається зі студентським життям автора та водночас редакторською діяльністю в часописах «Народ», «Громадський голос», «Літературно-науковий вісник», «Буковина», «Нова Буковина» (до 1905 р.), «Дзвінок» (1905). Активні авторські публікації в журналі «Літературно-науковий вісник» («Не бачив квітів», «Невмируща пісня», «Білі нарциси в'яли», «Хитрий Панько» та ін.) якраз припадають на цей період. Указує на життєву основу та безперечний вплив соціуму коротка присвята «Другові

Гедимінові Лисинецькому», так само юристові за фахом, згодом – членові-кореспонденту Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

Одразу вкажемо на виразне тяжіння Д. Лукіяновича до модерного письма як найпримітнішого в європейській та національній літературі зламу століть. Недарма використано і жанр новели, споріднений із відповідним стильовим напрямом. У творі йдеться про фундаментальні проблеми людського існування, миттєве тут єднається з вічним, відбувається послугування не наративом, а символом, автор відмовляється від сюжету, натомість актуалізується «потік свідомості», герой тільки «схематично» гортає в уяві сторінки власної життєвої історії з її закономірно фатальною, та все одно несподіваною кінцівкою. Власне, кінцівка виявляється центральною подією новели.

Письмо Д. Лукіяновича чуттєве й ніжне. Підтверджують це виразні експресивні внутрішні монологи героя, побудовані, зокрема, за принципом контрасту: «Залізне ліжко під другою стіною порожнє. У темну ніч своєї недуги бажав когось бачити, когось чути на нім, щоб не бути самотнім. Та ні, хай пустіють кімнати, хай ліжка стоять порожні!..» (Лукіянович, 1904 с. 223). Йдеться про автора ліричної прози, митця із «сильним почуттям природи – свіжої, запашної, з рум'янцем сонця, завітчаної» (Денисюк, Міщенко, 1973, с. 6), як відгукнулись про неї І. Денисюк та Л. Міщенко, додавши: «Особливо любив письменник квіти». В характеризованій новелі з її пронизливою і проникливою внутрішньою схвильованістю ця любов своєрідно оприсутнюється через натяковість, передану природними маркерами: «І він злякався, і піднялася буря. Схопив вітер листок кленовий та й товк ним об стіну, підкидав ним» (Лукіянович, 1904, с. 230).

Характеристика «лірична проза» дуже визначальна для поетики імпресіонізму. Ця особливість, як відомо, притаманна й новелі М. Коцюбинського «Intermezzo», виданій кількома роками пізніше за твір Д. Лукіяновича, де так само представлено ліричного героя, від імені якого ведеться розповідь, що зовсім невластиво для прозового твору, але не імпресіоністичного. У новелі «Не бачив квітів» ліричний герой немов єднається з оповідачем, а той почасти навіть ототожнюється з самим автором: розповідь ведеться то від третьої особи, то різко змінюється на першу без прямого називання «я»: «Без тривоги *оглянув* свою келію (Лукіянович, 1904, с. 223), «*дрожав* хворий, мов осиковий лист, *притискався* до стіни» (Лукіянович, 1904, с. 224), «*моя* мама давно померла, а нині приснилася *мені*» (Лукіянович, 1904, с. 230) тощо. Франкова дослідниця, розмірковуючи над образом автора у його творах, вдало підмітила: «Тут і тепер, у художньому світі, автор-творець живе за естетичними законами; як конструктивний принцип він позбувається біографічності й особовості загалом» (Біла, 2002, с. 42). Суголосна з новелою Д. Лукіяновича триєдиність «автор-оповідач-ліричний герой» це виразно засвідчує.

Трохи згодом у новелі «Не бачив квітів» взагалі відбувається перехід на «він», «його», «ньому», дарма що постать персонажа, його почуття не нівелюються: «*Душа його* не належала до сього світу і на сей світ не гляділа» (Лукіянович, 1904, с. 223–224). Складається враження, що ліричний герой говорить про себе у третій особі, що створює ефект «особи в особі», і робить це так проникливо, що читач ніби сам зливається з ліричним героєм та оповідачем, переживає ті ж самі миті: передсмертні муки, останні терзання совісті («квіти мої пов'яли»), «рїй жалібних слів». Його страждання більше психологічні, ніж фізичні, незважаючи на сильний біль, котрий передається засобами натуралістичної поетики: «Кашель рвав його порожні груди, наповняв їх клекотом, легкі розривав, мішав із кров'ю і дусив, а голову розсаджував» (Лукіянович, 1904, с. 230). Такі засоби виправдані для опису *такого* місця («келії») і таких подій («в ногах, коло ліжка,

стоїть твоя смерть» (Лукіянович, 1904, с. 226)), коли, як зауважує Р. Голод, аналізуючи творчість І. Франка, «людина найбільше проявляється як істота біологічна, котра безнастанно мусить боротися за виживання» (Голод, 2000, с. 72–73).

Ще більшої правдивості, властивої натуралізму, додають ситуації натяки автора на педагогічну діяльність героя, через яку він, імовірно, і страждає від сухот, та натяки на народне заступництво: «А кілька він без грошей учив, а як робітники плакали, коли промовляв до них, для них плату виєднував» (Лукіянович, 1904, с. 227).

І хоч письменникові імпонує подавати властиві імпресіонізові «враження» (дотики чи «погляди» смерті), не відмовляється він і від близького експресіонізові «вираження» (страждання як невід’ємна складова життя). Д. Лукіянович віталізує смерть, подає її як логічне завершення, що починає сприйматись такою і рецепієнтом. Із цього варто сформулювати ще одну триєдиність, природну для експресіонізму, – «автор-герой-читач». Цікаво мислиться з ракурсу цієї своєрідної стильової поетики й так звана відмова від волі, песимістичне налаштування людини на порятунок: «Але один медик, той лисий песиміст, оглянувши, сказав йому, що коли перестануть у міському саду солов’ї співати, – він умре» (Лукіянович, 1904, с. 228). Дослідниця модернізму про це мовила так: «Трагізм людського буття визначається тим, що людина, розп’ята на межі двох світів – матеріального і духовного, змушена весь час робити болісний вибір... Дух приречений у світі матерії. І лише смерть, яка звільняє людину від усіх матеріальних залежностей, може стати початком безсмертя, входом у світ духу. Це – філософія песимізму» (Моклиця, 1998, с. 25–26). Лише так, на думку експресіоністів, можна пізнати суть життя.

Ще одна близькість до «Intermezzo» полягає у використанні Д. Лукіяновичем образів *Інших*, властивих більше драматичним творам. Письменник подає кілька таких лиць: «студент», «придверний», «міщанка», «сестра». Усі вони потерпають за здоров’я свого викладача, брата чи коханця. Але їхні емоції підкреслюють лише важливість земного буття («Де мій прогодівник?... Де мої рученьки трудящі?») (Лукіянович, 1904, с. 227)) у порівнянні з тим, що відбувається в душі самого ліричного героя, зовсім не згаданого в «списку». І це ще раз підтверджує його, героя, особливий статус. Вказівка на *Інших* моментами додає діалогам вимушеної шаблонності, разом з тим чіткості та послідовності розповіді, інколи ж, навпаки, створює невпорядкований потік думок цих персонажів, що ще більше додає настроєвій гамі тривожності:

«Придверний. Се злий знак. Конець, видно, надходить.

Студент. Боже! Боже! (ломить руки). Значить, повинні б пустити.

<...>

Міщанка. Де мій робітник? Де мій прогодівник?...» (Лукіянович, 1904, с. 230).

Усі емоції кружляють у лікарняному коридорі, але вони все ж просочуються в «келію» хворого й передаються йому: «Чужа рука здавила його груди, прогнала з кімнати весь воздух, і він не міг нічого зловити віддихом» (Лукіянович, 1904, с. 232). Усі дійові особи – лише лакмусові папірці почуттів персонажа-я. А тому можна справедливо застосувати до цієї новели характеристику, яку дав І. Денисюк модерним творам, – це «студія однієї душі» (Денисюк, 1999, с. 161).

Ще один твір варто згадати в контексті новели «Не бачив квітів» – етюд М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» (1904). Простежується не тільки стилістична, а й тематична близькість обох полотен. І там, і там бачимо хворих персонажів, які борються за життя, та не виграють бій із вічністю. Д. Лукіянович змальовує чіткий образ прийдешньої смерті: «Чорна ніч розіллалася перед очима, тонує перед очима, тонує під хвилями, що в ушах шуміли, тільки здавалося, що з берега кличуть, що на хвилі стоїть приятель, в обійми бере. До нього руку витягнув, на привіт

махав» (Лукіянович, 1904, с. 232). Така інтерпретація мотиву смерті доволі цікава й часто залучувана в літературі зламу століть. Залучувана не як щось трагічне та невідворотне, а навпаки – як те, що очевидне. Недаремно важливою ознакою модерного письма Д. Чижевський вважав «почуття відчаю в сучасному світі й сприйняття дійсності як Лабіринту, в якому людина потрапляє в безнадію і безвихідь» (Чижевський, 2005, с. 227). Такі думки цілком виправдані для митців перехідної епохи, коли відбувається суцільна переоцінка цінностей. Пишучи про ще одного модерніста – В. Стефаніка, сучасний літературознавець відзначив: «Природною була смерть для [його] героїв, більше того, вона ставала для них органічною потребою, виходом із кризової ситуації, а іноді була милишою від життя» (Ткачук, 2007, с. 289). І хоч Лукіяновичів ліричний герой бореться до останнього, але й до нього приходять покірність перед законами життя: «І тут сідав голуб на вікні; це був посол від людей, та від милосердних відлітав птах» (Лукіянович, 1904, с. 231).

Модерністи, як видається, прагнули «розбавити» образ смерті, що нависає над всіма, чимось прекрасним та вічним. Такий контраст дуже помітний, адже змінює чорний колір фатального тла на щось свіже та яскраве. Якщо в М. Коцюбинського це «ціле море дерев у цвіту» (Коцюбинський, 1979, с. 112), то в Д. Лукіяновича – «маєвий квіт» (Лукіянович, 1904, с. 224), що спочатку сповнює серце читача надією, але до кінця новели перетворюється на символ того ж трагічного кінця, короткочасності людського буття: «Упав кошіль, а з нього висипалися пом'яті квіти: скаменілі агерози, жалібні скабіози, біла камелія, біліша азалія, тубероза і ... від Зоні датура» (Лукіянович, 1904, с. 233). Використання такої кількості епітетів тільки підкреслює цю обставину, переходячи змістовно від трагічності, фатальності («пом'яті», «жалібні», «скам'янілі») до все ж святості та вічності («біла», «біліша»).

Трагізм Д. Лукіяновичем передається не тільки через зів'ялі квіти («кі квіти мої пов'яли» (Лукіянович, 1904, с. 228)), але й через увесь стан природи загалом: «Всі краски зіллялися в сірість, щебет замовк і цвіти стулили чаші, сонце забігло за хмаринку і було на хвилю тихо та тихо...» (Лукіянович, 1904, с. 224). За словами дослідника, імпресіоніст не чекає, «доки висохнуть свіжі фарби створених образів, а накладає їх один на один, лишаючи між ними своєрідні проміжки» (Дем'яненко, 2019, с. 77). Так створюється ефект накладання людських образів на природні – й навпаки. Адже тільки через таке зближення можна так відверто та повнокровно передати людські емоції, повертаючи все до першооснови буття.

У творі лунає й урбаністичний мотив: внутрішній світ людини опинився в лабетах «механічного життя» (Лукіянович, 1904, с. 223), що нівелює окремішність особистості.

Усі образи – зорові («стадо гайвороння», «голуб на вікні», «великий дзвін на вежі»), нюхові («запахло маєвим квітом», «дунув сопух»), слухові («крикливий сверщик», «пташина пісня», «рідної неньки голос»), дотикові («пергаментні лиця») – так само впевнено засвідчують трагічну розв'язку – смерть ліричного героя: «Плачу не було, ні ридання, але кімната захиталася, виром пішла. Хатня задуха перетягала струєю від вікна до дверей, замерехтіла, аж у спазмах захлипалася, наче дитина...» (Лукіянович, 1904, с. 223). Письменник усім ходом непростого розповіді підготував свого читача до цієї події. Та й сама смерть тут виступає не стільки фіналом, скільки завершенням іще одного життя. Набагато важливішими видаються художньо відтворені емоції, звідані людиною на цьому завершенні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лукіяновичева новела демонструє весь спектр модерністської манери: від усвідомлення смертності життя до глибокої смиренності, сприйманої на рівні органів чуття. Гармонійне використання образу ліричного героя в прозовому творі, подача поривчастих внутрішніх монологів,

зведених від пошуку життєвої істини до цілковитого стирання будь-якої ваги сутності буття, «амплітудне» вдавання то до імпресіонізму, то до експресіонізму з мазками натуралізму демонструють свободу думки, мистецького самовираження автора, суцільні експерименти над стилем, формою, образною системою, себто над манерою письма загалом. Такий творчий синкретизм дає змогу сповна насолодитися текстом, що вкотре потверджує місце новели серед оригінальних зразків літературної епохи *Fin de siècle*. Схарактеризувати й інші твори Д. Лукіяновича тієї пори означало б вийти на вищий рівень пізнання цього автора як модерніста.

Бібліографічний список

- Біла, А., 2002. *Образ автора в ліриці Івана Франка*. Донецьк : ДонНУ.
- Голод, Р., 2000. *Натуралізм у творчості Івана Франка : до питання про особливості творчого методу Каменяра*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ.
- Дем'яненко, Л., 2019. Використання прийомів імпресіоністичного живопису у прозі М. Коцюбинського. *Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського*, 54, с. 73–86. DOI : 10.15407/np.54.073
- Денисюк, І., 1999. *Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.* Львів : Академічний Експрес.
- Денисюк, І. та Міщенко, Л., 1973. Денис Лукіянович. В : Лукіянович, Д., 1973. *Вибрані твори*. Київ : Дніпро, с. 3–13.
- Коцюбинський, М., 1979. *Твори*. В 3 т. Т. 2. Київ : Дніпро.
- Лукіянович, Д., 1904. Не бачив квітів. *Літературно-науковий вістник*, 26 (6), с. 223–233.
- Моклиця, М., 1998. *Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика*. Луцьк : Вежа.
- Ткачук, Т., 2007. Художня інтерпретація мотиву смерті у прозі Станіслава Пшибишевського і Василя Стефаника. *Питання літературознавства*, 74, с. 286–301.
- Чижевський, Д., 2005. *Порівняльна історія слов'янських літератур*. У 2 кн. Київ : Академія.

References

- Bila, A., 2002. *Obraz avtora v lirytsi Ivana Franka [The image of the author in the lyrics of Ivan Franko]*. Doneczk : DonNU. (in Ukrainian).
- Chyzhevskiy, D., 2005. *Porivnialna istoriia slovianskykh literatur [Comparative history of Slavic literature]*. In 2 books. Kyiv : Akademiya. (in Ukrainian).
- Demyanenko, L., 2019. *Vykorystannia pryiomiv impresionistychnoho zhyvopysu u prozi M. Kotsiubynskoho [The use of techniques of impressionistic painting in M. Kotsyubinsky's prose]*. *Naukovі praci Nacional'noi biblioteki Ukraini imeni V. I. Vernads'kogo*, 54, pp. 73–86. (in Ukrainian). DOI : 10.15407/np.54.073
- Denysyuk, I. and Mishchenko, L., 1973. Denys Lukiyanyovych. In : Lukiyanyovych, D., 1973. *Selected works*. Kyiv : Dnipro, pp. 3–13. (in Ukrainian).
- Denysyuk, I., 1999. *Rozvytok ukraïnskoi maloi prozy XIX – pochatku XX st. [Development of the Ukrainian prose of XIX – beginning of the XX c.]*. Lviv : Akademichnyj Ekspres. (in Ukrainian).
- Golod, R., 2000. *Naturalizm u tvorchosti Ivana Franka : do pytannia pro osoblyvosti tvorchoho metodu Kameniara [Naturalism in the work of Ivan Franko : to the question of the peculiarities of the creative method of Kamenyar]*. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV. (in Ukrainian).
- Kotsiubynskiy, M., 1979. *Tvory [Writings]*. In 3 vol. Vol. 2. Kyiv : Dnipro. (in Ukrainian).

- Lukiyanovych, D., 1904. Ne bachyv kvitiv [I haven't seen flowers]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*, 26 (6), pp. 223–233. (in Ukrainian).
- Moklytsia, M., 1998. *Modernizm yak struktura: Filosofiia. Psykholohiia. Poetyka [Modernism as a structure: Philosophy. Psychology. Poetics]*. Lutsk : Vezha. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T., 2007. Khudozhnia interpretatsiia motyvu smerti u prozi Stanislava Pshybyshkevskoho i Vasylia Stefanyka [Artistic interpretation of the motive of death in the prose of Stanislav Pshybyshkevsky and Vasyl Stefanyk]. *Problems of literary criticism*, 74, pp. 286–301. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 10.11.2020.

L. Shmorlivska

STYLE SYNCRETISM OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY: THE NOVEL “I HAVEN’T SEEN FLOWERS” BY DENYS LUKIYANOVYCH

In the article the short story “I haven’t seen flowers” (1904) written by Denys Lukiyanovych (1873–1965) and published only in the edition of the “Literaturno-Naukovyi Visnyk” is analyzed.

It is stated that the novel is closely included in the thematic, genre-stylistic paradigm of modernism of the beginning of the twentieth century, has the main stylistic features of the analyzed period, in particular the poetics of impressionism and expressionism, sometimes naturalism. The figurative system, genre features and motives of the work are studied.

The following characteristic features of the poetics of impressionism are revealed: visual and auditory perception, the presence of a lyrical hero, focusing on the innerworld of the character, leveling the significance of the dynamics of the plot. The use of images inherent in impressionism works, such as death (fluidity of time), city (mechanical life), flowers (eternity in beauty), etc. is evaluated. Attention is paid to the reception of the use of characters and replicas of characters in an epic work. The trinity “author-narrator-lyrical hero”, formed on the basis of the merger of these images, is analyzed. The use of artistic contrast in the depiction of the experience of lyrical hero is evaluated. An attempt is made to demonstrate the fragmentary, allusiveness and unprovability of writing in herentin the Impressionist style.

The article also focuses on the expression of the worldview of the heroes through the prism of personal and social problems. The cult of suffering of the main character as such, which is obvious in every earthly life, is analyzed. By leveling the significance of “temporary” values, the author shows that human life is only a temporary phenomenon, on of the intermediate links of existence. Because of such interpretation of this stylistic trend, another trinity is offered, that one can notice in the work, “author-hero-reader”, because it is the latter who has to “conduct” all these “expressions” through himself.

It is noted that the manifestation of naturalistic details further exaggerate the concept of death and suffering. They vividly convey the physical and emotional state of the hero, who is struggling to survive as an earthly being, but still strives for eternity.

The novel is compared with other texts similar in style and written in one temporal and cultural dimension. The features of literary “value” in comparison with other works of the mentioned epoch are clarified. The conclusion about the application of stylistic syncretism at the turn of the century is made.

Key words: *D. Lukiyanovych, impressionism, expressionism, naturalism, modernity of writing, short prose, genre, style.*